

1. ☒ Ούλοφ Πάλμε & Επάφου & Χρυσίππου 1, Ζωγράφου,
☎ 210 74 88 030
2. ☒ Φανερωμένης 13, Χολαργός,
☎ 210 65 36 551
www.en-dynamei.gr

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ * ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ • 21^{ης} ΜΑΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

* Οι απαντήσεις είναι σε κάθε περίπτωση **ενδεικτικές**. Κάθε ορθή και τεκμηριωμένη απάντηση γίνεται **αποδεκτή**.

Α' Ομάδα

A1.

- α) Λάθος
- β) Σωστό
- γ) Λάθος
- δ) Λάθος
- ε) Σωστό

A2.

α) Η ρωσική επανάσταση ξεσήκωσε τους Έλληνες του Πόντου για το δικό τους εθνικό αγώνα, ενώ στο πρώτο παγκόσμιο Παν-ποντιακό Συνέδριο, που οργανώθηκε στη Μασσαλία το Φεβρουάριο του 1918, ο ίδιος ο Κ. Κωνσταντινίδης, με τηλεγράφημα που έστειλε στον Α. Τρότσκι, ζήτησε επίσημα την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης.

β) Το πιο σημαντικό από τα επιτεύγματα της αρμοστείας Ζαΐμη είναι ότι οργανώθηκε για πρώτη φορά η Πολιτοφυλακή της Κρήτης, με Έλληνες αξιωματικούς που προηγουμένως θα παραιτούνταν από τον ελληνικό στρατό, δηλαδή ο πρώτος στρατός του νησιού (1907), που εξελίχθηκε σε αξιόλογη δύναμη, όπως φάνηκε αργότερα στους Βαλκανικούς πολέμους 1912 - 1913. Η παρουσία των ξένων στρατευμάτων κατέστη πλέον περιττή και οι Μ. Δυνάμεις αποφάσισαν να εκκενώσουν την Κρήτη μέσα σε ένα χρόνο, με μόνη εγγύηση την ασφάλεια των μουσουλμάνων της νήσου.

γ) i-3(βασιλευομένη δημοκρατία)

Στο Σύνταγμα του 1864 κατοχυρώθηκαν μεταξύ άλλων η ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, η οποία άνοιγε το δρόμο για την ελεύθερη συγκρότηση κομμάτων. Τα κόμματα θεωρήθηκαν απαραίτητα για την έκφραση της βούλησης της κοινής γνώμης, με το επιχείρημα ότι η εναλλακτική λύση είναι οι συνωμοτικοί κύκλοι ή οι βιαιοπραγίες.

Μια αδυναμία του **Συντάγματος του 1844** ήταν το ότι δεν κατοχυρώθηκε συνταγματικά το δικαίωμα του *συνέρχεσθαι* και *συνεταιρίζεσθαι*, πράγμα που μπορούσε να φέρει εμπόδια στη συγκρότηση κομματικών μηχανισμών.

B1.

α) Η αποκατάσταση και η αφομοίωση των προσφύγων στην Ελλάδα ήταν, κατά γενική ομολογία, το σημαντικότερο επίτευγμα του νέου ελληνικού κράτους. Αν λάβει κανείς υπόψη τις αντικειμενικές δυσχέρειες, όπως τη δεινή οικονομική κατάσταση της χώρας, τις πολιτικές περιστάσεις κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930, την ελλιπή κρατική οργάνωση και, κυρίως, τον τεράστιο αριθμό των προσφύγων που έφθασαν στην Ελλάδα, αντιλαμβάνεται γιατί το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων έχει χαρακτηριστεί «τιτάνιο».

(Στην πραγματικότητα,) η αντίδραση του κρατικού μηχανισμού *στο έργο της αποκατάστασης των προσφύγων* ήταν μάλλον επαρκής σε σχέση με το μέγεθος του προβλήματος. Αξιοποίησε με τον καλύτερο τρόπο το μόνο κεφάλαιο που ουσιαστικά διέθετε: τις μουσουλμανικές περιουσίες που υπολογίζονταν σε πέντε ως δέκα δισεκατομμύρια δραχμές. Ταυτόχρονα, η εξωτερική βοήθεια λειτούργησε συμπληρωματικά με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο.

1. ☒ Ούλοφ Πάλμε & Επάφου & Χρυσίππου 1, Ζωγράφου,
☎ 210 74 88 030
2. ☒ Φανερωμένης 13, Χολαργός,
☎ 210 65 36 551
www.en-dynamei.gr

β) Οι πρόσφυγες είχαν ζήσει σε τόπους με πολιτιστική παράδοση πολλών αιώνων, την οποία μετέφεραν στη νέα τους πατρίδα. Η μουσική που έφεραν μαζί τους επηρέασε τον τρόπο έκφρασης των λαϊκών στρωμάτων και αναδείχθηκε σε λαϊκή μουσική της πόλης (ρεμπέτικα). Πρόσφυγες οργανοπαίχτες και τραγουδιστές κυριάρχησαν στη λαϊκή μουσική σκηνή μέχρι το 1940. Οι πρόσφυγες έκαναν αισθητή την παρουσία τους και στον πνευματικό χώρο. Οι λογοτέχνες Γ. Σεφέρης, Η. Βενεζής, Κ. Πολίτης, Γ. Θεοτοκάς, Σ. Δούκας, ο ζωγράφος και συγγραφέας Φ. Κόντογλου και ο μουσικός Μ. Καλομοίρης είναι μερικοί από τους πολλούς Μικρασιάτες που διέπρεψαν στα γράμματα και τις τέχνες, πλούτισαν τη νέα ελληνική γλώσσα και συνέβαλαν στην εξέλιξη της. Γενικότερα, σημαντική υπήρξε η προσφορά των προσφύγων στη διαμόρφωση της σημερινής ελληνικής ταυτότητας.

B2.

α) Λίγους μήνες μετά την ανάληψη της προεδρίας της Κρητικής Κυβέρνησης από τον Ελ. Βενιζέλο, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος που έλεγχε τα ελληνικά πολιτικά πράγματα μετά την επανάσταση στο Γουδί (1909), τον κάλεσε στην Αθήνα να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας (Σεπτέμβριος 1910). Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε στους Κρήτες αμφιθυμικά αισθήματα. Οι περισσότεροι εξέφραζαν φόβους για την απουσία ενός ανδρός, που γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλο να κινείται στους λαβύρινθους της ευρωπαϊκής διπλωματίας και να σώζει τις εθνικές υποθέσεις σε κρίσιμες περιστάσεις, ενώ άλλοι πίστευαν ότι από τη νέα θέση του θα μπορούσε να λύσει το Κρητικό Ζήτημα ταχύτερα και ασφαλέστερα.

β) Πραγματικά, το σιδηροδρομικό δίκτυο, που ολοκληρώθηκε το 1909, κλήθηκε να εξυπηρετήσει τη διακίνηση αγροτικών κυρίως προϊόντων και από την αρχή της λειτουργίας του παρουσίαζε σοβαρή υστέρηση στα έσοδά του σε σχέση με τους αισιόδοξους υπολογισμούς που οδήγησαν στη δημιουργία του. Το γεγονός αυτό οδήγησε και στη διακοπή των περαιτέρω επενδύσεων στο χώρο του σιδηροδρόμου.

Είναι αναμφίβολο ότι το σιδηροδρομικό δίκτυο πρόσφερε πολλά σε μία χώρα που δεν είχε ποτέ πριν γνωρίσει αξιόπιστο χερσαίο συγκοινωνιακό δίκτυο. Πρόσφερε επίσης πολλές υπηρεσίες στον καιρό των πολέμων, αφού επέτρεψε τη γρήγορη επιστράτευση και τον εφοδιασμό του ελληνικού στρατού. Δεν κατόρθωσε όμως να φέρει την ανάπτυξη και την εκβιομηχάνιση στις περιοχές όπου έφτασε. Δεν κατόρθωσε να εκπληρώσει όσες αναπτυξιακές προσδοκίες στηρίχθηκαν πάνω του. Για να το κάνει αυτό θα έπρεπε να προκαλέσει την αλλαγή κοινωνικών και οικονομικών δομών. Και, φυσικά, ένα συγκοινωνιακό δίκτυο δύσκολα μπορεί να πετύχει τόσο ριζοσπαστικές αλλαγές.

B' Ομάδα

Γ.1. 25 μονάδες

Όταν, με την επέμβαση των Συμμάχων, ενοποιήθηκε το 1917 η χώρα υπό τον Βενιζέλο, στάθηκε αδύνατο να αναλάβει, χωρίς εξωτερική αρωγή, το κόστος της συμμετοχής στον πόλεμο. Οι Σύμμαχοι προχώρησαν τότε σ' έναν ιδιόμορφο, *θεωρητικό* δανεισμό της χώρας, που θα είχε οδυνηρές συνέπειες στο μέλλον.

- Το Νοέμβριο του **1920** η φιλοσυμμαχική κυβέρνηση του Βενιζέλου έχασε τις εκλογές και την εξουσία ανέλαβαν τα φιλοβασιλικά κόμματα.
- Ο Βενιζέλος έφυγε στο εξωτερικό, ενώ η νέα κυβέρνηση προχώρησε άμεσα στη διενέργεια δημοψηφίσματος για την επιστροφή του ανεπιθύμητου στους Συμμάχους βασιλιά Κωνσταντίνου, στο οποίο η ετυμηγορία ήταν υπέρ του βασιλιά.
- Αυτό έδωσε την αφορμή στους Συμμάχους να εκφράσουν καθαρότερα την αλλαγή της στάσης τους απέναντι στην Ελλάδα.

- Οι κυβερνήσεις της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, στην επίσημη δήλωσή τους που παραδόθηκε στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 1920 (πρωτογενής ιστορική πηγή), ανέφεραν ότι η επιστροφή του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα τούς προκάλεσε «οδυνηρή έκπληξη», ενώ οι ίδιες εκτιμούσαν ότι πάντα έδιναν δείγματα «καλής θέλησης» απέναντι στον ελληνικό λαό.
- Δήλωναν επίσης, χωρίς να επιθυμούν να παρέμβουν στα εσωτερικά της Ελλάδας, την εκτίμησή τους ότι η αποκατάσταση του Κωνσταντίνου στο θρόνο, αποτελούσε την επικύρωση από πλευράς των Ελλήνων, των «εχθρικών πράξεων» στις οποίες είχε προβεί -κατά τη εκτίμησή τους- ο Κωνσταντίνος εναντίον της Αντάντ, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.
- Ανέμεναν επίσης ότι η επιστροφή του Βασιλιά θα επέφερε μια νέα «δυσμενή» κατάσταση στις σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και στους Συμμάχους, ενώ δήλωναν ότι επιφυλλάσσονταν για τις μελλοντικές τους ενέργειες αναφορικά προς το χειρισμό της καινούριας κατάστασης.
- Στη συνέχεια οι Σύμμαχοι, σε αντίποινα για τις ενέργειες της νέας κυβέρνησης, έσπευσαν να αποσύρουν την κάλυψη του χαρτονομίσματος και έτσι, ένα σημαντικό τμήμα της νομισματικής κυκλοφορίας βρέθηκε χωρίς αντίκρισμα.
- Επιπλέον, από το 1918 και μετά, ο κρατικός ισολογισμός έκλεινε με παθητικό, ενώ ταυτόχρονα η παρουσία στη Μικρά Ασία εξελίχθηκε σε σκληρό και δαπανηρό πόλεμο, τον οποίο η κυβέρνηση είχε διστάσει να τερματίσει.
- Όπως προκύπτει από τον πίνακα (δευτερογενής πηγή), το μέσο ημερήσιο κόστος της μικρασιατικής εκστρατείας ήταν υπερβολικά υψηλό για να μπορέσει να το διαχειριστεί η ελληνική κυβέρνηση.
- Κατά το έτος 1919 η μικρασιατική περιπέτεια στοιχίζει στην Ελλάδα 2,8 εκατ. δρχ ημερησίως, ποσό που ανήλθε στα 3,5 εκατ. δρχ κατά το 1920.
- Στη συνέχεια, και καθ' όλη τη διάρκεια του 1921, η ελληνική οικονομία επιβαρυνόταν καθημερινά με 6,8 εκατομ. δρχ, ενώ κατά το 1922, το ημερήσιο κόστος της παραμονής του ελληνικού στρατού στη Μ. Ασία είχε εκτιναχτεί στα 8 εκατομμύρια.
- Όπως είναι φυσικό, το Μάρτιο του 1922 τα δημοσιονομικά δεδομένα έφτασαν σε πλήρες αδιέξοδο, το οποίο αντιμετωπίστηκε με έναν απρόσμενο τρόπο.
- Λίγους μήνες πριν από την κατάρρευση του Ελληνικού Μετώπου στη Μικρά Ασία, τον Απρίλιο του 1922, η κυβέρνηση [Γούναρη] προέβη σε ένα πρωτότυπο εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο, με διχοτόμηση του νομίσματος.
- Το αριστερό τμήμα εξακολουθούσε να κυκλοφορεί στο 50% της αναγραφόμενης αξίας, ενώ το δεξιό ανταλλάχθηκε με ομολογίες του Δημοσίου.
- Η επιχείρηση στέφθηκε από επιτυχία, το κράτος απέκτησε 1.200.000.000 και το πείραμα επαναλήφθηκε το 1926. Φυσικά ο νομισματικός αυτός ελιγμός δεν στάθηκε ικανός να προλάβει τη Μικρασιατική καταστροφή και τις βαρύτερες συνέπειές της.
- Εκτός από τις οικονομικές συνέπειες που περιγράφηκαν παραπάνω, η εκλογική ήττα του Βενιζέλου το 1920 είχε και περαιτέρω συνέπειες, στο πολιτικό πεδίο / το εσωτερικό της χώρας.
- Στο εσωτερικό, η πολιτική που εφήρμοσε η νέα κυβέρνηση αφορούσε την αντικατάσταση των κατ' αρχήν «βενιζελικών» από καιρίες θέσεις στο Δημόσιο, την τοπική Αυτοδιοίκηση, τις ένοπλες δυνάμεις, τα δικαστήρια και την Παιδεία.
- Πιο συγκεκριμένα, στις 9/22 Νοε. 1920 είκοσι επτά βενιζελικοί νομάρχες απολύθηκαν και αντικαταστάθηκαν από είκοσι εννιά νέους νομάρχες.
- Αντικαταστάθηκαν επίσης οι βενιζελικοί αξιωματούχοι στα διάφορα Υπουργεία και παραιτήθηκαν οι σύμβουλοι-εκπαιδευτικοί Γληνός, Α. Δελμούζος και Μ. Τριανταφυλλίδης από το Υπουργείο Παιδείας.
- Επιπλέον, στο πλαίσιο της απόπειρας της νέας κυβέρνησης να «επαναφέρει την ομαλότητα», παραχωρήθηκε ταχέως με το διάταγμα της 21^{ης} Νοε/4^{ης} Δεκ. γενική αμνηστία όλων των πολιτικών παραπτώματων «εκτός από εγκλήματα σχετικά με τα γεγονότα της 31^{ης} Ιουλίου/13^{ης} Αυγούστου», δηλαδή από τη δολοφονία του Ίωνος Δραγούμη και εξής.

1. ☒ Ούλοφ Πάλμε & Επάφου & Χρυσίππου 1, Ζωγράφου,
☎ 210 74 88 030
2. ☒ Φανερωμένης 13, Χολαργός,
☎ 210 65 36 551
www.en-dynamei.gr

- Κατά τον Michael L. Smith, η ενέργεια αυτή περισσότερο στόχευε στην αποτροπή της περαιτέρω στοχοποίησης και των διώξεων εις βάρος των αντιβενιζελικών, παρά αποτελούσε δείγμα πολιτικής αβρότητας προς τους αντιπάλους, όπως προκύπτει από το δεύτερο κείμενο (δευτερογενής πηγή).
- Στις 25 Ιανουαρίου 1921 η Αναθεωρητική Εθνοσυνέλευση που προέκυψε από τις εκλογές του Νοεμβρίου ανακηρύχθηκε Συντακτική, καθώς θεωρήθηκε αναγκαίο να αλλάξει εξ ολοκλήρου το σύνταγμα.

Ο μικρασιατικός πόλεμος έληξε τον Αύγουστο του 1922 με ολοκληρωτική ήττα και υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Χιλιάδες πρόσφυγες, ακολουθώντας το στρατό, άρχισαν να φτάνουν στην Ελλάδα. Η καταστροφή του 1922 μετέβαλε τα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας. Η κεντρική παράμετρος, στο τέλος των πολύχρονων πολεμικών αναμετρήσεων, ήταν πλέον η αποκατάσταση του πολύ σημαντικού ρεύματος προσφύγων.

Δ.1.

Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα παρατηρήθηκε έντονη κινητικότητα στον ελλαδικό χώρο. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ελληνικά προσφυγικά ρεύματα ήρθαν προς την κυρίως Ελλάδα, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση του νέου κράτους ενώ αντίθετα, κατά τις πρώτες δεκαετίες της Ανεξαρτησίας, Έλληνες της υπαίθρου μετακινήθηκαν είτε προς τα αστικά κέντρα είτε προς το εξωτερικό.

Οι πόλεις μεγάλωναν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είχαν κάποια ομοιότητα, στο διάστημα που μας απασχολεί, με τα βιομηχανικά, εμπορικά, χρηματιστικά, αστικά κέντρα της Δύσης. Για τα ευρωπαϊκά μέτρα οι πόλεις της μικρής Ελλάδας έμοιαζαν περισσότερο με μεγάλα χωριά. Η μετακίνηση ανθρώπων από την υπαίθρο στα αστικά κέντρα δεν στόχευε αποκλειστικά σε εγκατάσταση στον αστικό χώρο, όπου η αργή ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων δεν έδινε στους νεοφερμένους πολλές ευκαιρίες. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με την πρώτη πηγή της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, ο αγρότης του χωριού, στα πλαίσια των πρώτων δεκαετιών της ανεξαρτησίας, βρισκόταν αντιμέτωπος με μια σειρά δύσκολων καταστάσεων όπως ήταν η φτώχεια και η αμάθεια. Επίσης, κυριαρχούσε η ομοιομορφία στην ένδυση και στη διατροφή, γεγονός που καταδείκνυε την κοινωνική οπισθοδρόμηση και την «ισότητα» στην ένδεια. Έτσι, η μετανάστευση προς την πόλη αποτελούσε μία διέξοδο από την ομοιογένεια του χωριού. Οι μεταναστεύσεις του αγροτικού πληθυσμού προς τα λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας, προς το Δούναβη, τη Νότια Ρωσία, τη Μικρά Ασία και την Αίγυπτο ήταν συχνό φαινόμενο. Προς το τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, άνοιξαν οι δρόμοι προς την Αμερική. Η σταφιδική κρίση εκείνης της εποχής προκάλεσε μεγάλο ρεύμα μετανάστευσης πέρα από τον Ατλαντικό.

Στη διάρκεια της Επανάστασης τον 1821 σημειώθηκαν μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών από διάφορα μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας προς την επαναστατημένη Ελλάδα. Οι ομαδικές αυτές μεταναστεύσεις μπορεί να θεωρηθούν αφετηρία του προσφυγικού ζητήματος. Η Μικρά Ασία, ο ελλαδικός ηπειρωτικός χώρος και τα νησιά του Αιγαίου αποτέλεσαν τους χώρους προέλευσης των μεταναστευτικών ρευμάτων. Τη μικρασιατική μετανάστευση προκάλεσε το κλίμα ανασφάλειας και φόβου που επικράτησε εκεί μετά τις τρομοκρατικές ενέργειες των Τούρκων, που είχαν σκοπό να προλάβουν εξεγέρσεις των Ελλήνων κατοίκων, όσο καιρό διαρκούσε η Επανάσταση στην κυρίως Ελλάδα. Δεν εντάσσονταν όμως οι ενέργειες αυτές σ' ένα γενικότερο σχέδιο εκρίζωσης του ελληνικού στοιχείου, όπως συνέβη κατά την περίοδο 1914-1922. Το προσφυγικό ρεύμα από την ηπειρωτική χώρα και το Αιγαίο ήταν συνέπεια της αποτυχίας του απελευθερωτικού κινήματος στις περιοχές αυτές. Συμπληρωματικά, σύμφωνα με την δεύτερη πηγή και την Αγγελική Φενερλή, στους καθημερινούς συνειρμούς του σύγχρονου Έλληνα οι πρόσφυγες στην Ελλάδα ταυτίζονται με το 1922. Ωστόσο, υπήρξαν και νωρίτερα δύσκολες καταστάσεις ξεριζωμών, προβλημάτων προσαρμογής και ενσωμάτωσης των εκτοπισμένων που παρουσίαζαν κοινά στοιχεία αλλά και διαφορές με τη μικρασιατική συμφορά. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, ο ξεριζωμός των Ελλήνων από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές είχε τα χαρακτηριστικά του 1922, όπως η βιαστική φυγή και η ατομική διάσωση, αλλά παρουσίαζε και ορισμένες διαφοροποιήσεις, όπως ήταν η αιχμαλωσία που οδηγούσε σε δουλεία, πώληση στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής και τέλος την εξαγορά του αιχμαλώτου από τους οικείους του.

1. ☒ Ούλοφ Πάλμε & Επάφου & Χρυσίππου 1, Ζωγράφου,
☎ 210 74 88 030
2. ☒ Φανερωμένης 13, Χολαργός,
☎ 210 65 36 551
www.en-dynamei.gr

Για τις προσφυγικές αυτές μετακινήσεις οι ιστορικές πηγές είναι πολύ περιορισμένες, γιατί οι ιστοριογράφοι και οι περιηγητές της εποχής ασχολήθηκαν κυρίως με τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα του Αγώνα. Η σημασία τους όμως ήταν πολύπλευρη για την ιστορία του τόπου: διαμόρφωσαν το δημογραφικό χάρτη της ανεξάρτητης Ελλάδας και **συνέβαλαν στην αλλαγή της σύστασης του πληθυσμού, καθώς εκτός από την άφιξη αυτών των προσφυγικών ρευμάτων, απομακρύνθηκε και το τουρκικό στοιχείο, που παρότι ολιγάριθμο, είχε ηγετικά χαρακτηριστικά και διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τα κοινωνικά πρότυπα και τον τρόπο συμπεριφοράς.** Επίσης, οι προσφυγικές μετακινήσεις συνετέλεσαν στη γνωριμία και την πνευματική αλληλεπίδραση διαφορετικής προέλευσης στοιχείων του ελληνισμού. **Μάλιστα, οι αφιχθέντες πρόσφυγες, κατάφεραν να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στην πνευματική, πολιτική και οικονομική ζωή της νέας πατρίδας, λόγω της δυτικότερης και φαναριώτικης παιδείας τους αλλά και λόγω της επιχειρηματικής τους δεινότητας (κυρίως Ψαριανοί και Χιώτες).** Έτσι, η διαδικασία συγκέντρωσης και συγχώνευσης των ελληνικών πληθυσμών, σε αντίθεση με το γεωγραφικό κατακερματισμό τους στα χρόνια της τουρκοκρατίας, βοήθησε στη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους.

Σημείωση: Σε γενικές γραμμές, τυχόν **αστοχία** (επιστημονική ή και σε επίπεδο έκφρασης, κατανόησης ή συνάφειας με το θέμα), επί των **εισαγωγικών** και **επιλογικών αναφορών**, της **σύνθεσης** των στοιχείων του σχολικού εγχειριδίου με την πηγή ή και **δομής** της απάντησης, επισύρει αναπόφευκτα βαθμολογικές επιπτώσεις.

Η ποινή ποικίλει ανά περίπτωση, ορίζεται πάντως περί το 1/4 του συνολικού βαθμού που αποδίδεται σε κάθε ερώτημα. [Σε ερώτημα, για παράδειγμα, που βαθμολογείται με άριστα το 25, τέτοια αστοχία δε θα πρέπει να ζημιώσει το μαθητή με περισσότερα από 5-6 μόρια.]